

Sprawozdanie z konferencji „Obrazy i słowa przemocy we współczesnych mediach”, Kraków, 4–5 czerwca 2019

Tadeusz Kononiuk

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0002-7531-7024

Jacek Wasilewski

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0003-1926-9950

Mysłą przewodnią konferencji zorganizowanej przez Polską Akademię Umiejętności, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie i Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, a którą honorowym patronatem objął Prezydent Miasta Krakowa prof. Jacek Majchrowski, było usytuowanie problematyki przemocy w dwóch powiązanych ze sobą paradygmatach: przemocy w mediach (ukazywanej w mediach) i przemocy medialnej będącej ich produktem. Uczestnicy konferencji wskazywali, że o ile ukazywanie tej pierwszej jest bezpośrednie i unaocznione, o tyle ta druga, jako wytwór i efekt oddziaływania mentalnego mediów w aspekcie aspektów psychosomatycznych i neurologicznych, często jest dyskretna i ukryta, kształtująca nowe nawyki orientacji społecznej i komunikacyjnej w procesach dekulturnacji.

Program został ułożony w ten sposób, by możliwe było spojrzenie na przemoc z wielu perspektyw – językowych, dyskursywnych, medialnych, filozoficznych itp. Referatem wprowadzającym pt. *Agresja i przemoc w języku* prof. dr hab. Kazimierz Ożóg (URz) rozróżnił oba te pojęcia i nakreślił warunki ich waloryzacji. Nie zawsze agresja jest negatywna, nie zawsze jedno pojęcie jest nierozłącznie związane z drugim. W szeroko rozumianym dyskursie może być bowiem przemoc bez agresji, na poziomach analiz dyskursywnych.

W panelu I pt. „Filozoficzne, etyczne, psychologiczne i edukacyjne aspekty przemocy” rozpatrywano, w jaki sposób przemoc odnosi się do świata mediów – w kontekście użytych technologii, instytucji medialnych oraz samych treści medialnych. Określenia zależności między algorytmami a wolnością i zapewnienia bezpieczeństwa w sieci algorytmów medialnych podjął się na poziomie ogólnym prof. Michał Dróżdz (UPJPII, Kraków). Szkoda, że nie przedstawił określonych typów

algorytmów i zagrożeń etycznych z nich wynikających. Prof. Jerzy Jastrzębski (UPJPII, Kraków) mówił o mediach jako narzędziach przemocy wobec dziennikarzy i mediów, co w dużej mierze nawiązywało do perspektywy przemocy symbolicznej w dyskursie. Przykładem takiego dyskursu jest mowa nienawiści. Jej ramy nakreśliła teoretycznie prof. Katarzyna Pokorna-Ignatowicz (Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego) w wystąpieniu pt. *Mowa nienawiści jako przejaw medialnej przemocy*, natomiast praktyczny wymiar na studiach przypadku przedstawiła prof. Monika Przybysz (UKSW, Warszawa) w wystąpieniu pt. *Hejt w social media jako przemoc słowem w sieci*. W wystąpieniu profesor Przybysz przemoc i skutki jej działania były zdefiniowane najlepiej – wydaje się, że zakres prezentowany w poprzednich wystąpieniach dawał przykre poczucie, że nie możemy, mimo najszczerzych chęci, uwolnić się od przemocy. W ostatnim wystąpieniu prof. Ignacy Fiut (AGH w Krakowie) mówił o resentymencie i nienawiści ciekawym, ale trudnym w odbiorze językiem filozofii.

W panelu II pt. „Język przemocy – przemoc w języku mediów” prof. Danuta Kępa-Figura (UMSC, Lublin) w świetnym wystąpieniu pt. *Granice mowy nienawiści – prawo a rzeczywistość* rozróżniła mowę nienawiści funkcjonującą w orzeczeniach prawnych. Na ich podstawie wytyczyła granice między mową nienawiści w użyciu potocznym a mową nienawiści mającą prawne konsekwencje, czym przypomniała korzenie tego pojęcia. Następnie prof. Anna Cegięła (UW) mówiła o dyskusyjnych problemach definiowania przemocy językowej, a prof. Jacek Warchała usiłował zakreślić linię demarkacyjną między perswazją a przemocą, choć wydawała się ona już dość jasno zdefiniowana. Oba te referaty zostały odczytane, a nie wygłoszone, co było dość uciążliwe w odbiorze.

Jednym z ciekawszych wystąpień w tej sesji był wykład prof. Marka Kochana (SWPS, Warszawa) pt. *Opis przemocy, nawoływanie do przemocy i uzasadnianie w mediach*. Kochan przedstawił typologię legitymizacji przemocy funkcjonujących w mediach (misji cywilizacyjnej, oczyszczenia eschatologicznego, z natury ludzkiej, pedagogiczne, w imię zasad, z powodu prowokacyjnego zachowania itd.). Przedstawił również strategie wykluczania, które pozwalają na zastosowanie przemocy wobec członków społeczeństwa. Ostatni referat, dr. hab. Jacka Wasilewskiego (UW), był niejako rozwinięciem szczególnego przypadku wykluczenia. Pod tytułem *Przemoc jako sankcjonowanie Innego. Gra w złego uchodźcę w polskim dyskursie prasowym* zawierało się sprawozdanie z badania narracji o uchodźcach w polskim dyskursie prasowym w latach 2015–2016.

W panelu III na temat przemocy w literaturze i sztuce – estetyzacja przemocy, któremu przewodniczył prof. dr hab. Ignacy Stanisław Fiut, uznany filozof, krytyk literacki i poeta, wystąpiło pięciu referentów. Prof. dr hab. Kazimierz Wolny-Zmorzyński, wybitny medioznawca z Międzynarodowego Instytutu Badań nad Reportażem, w wystąpieniu pt. *Obraz przemocy w wybranych polskich reportażach* analizował problem przemocy w reportażach wojennych Melchiora Wańkowicza z okresu I i II wojny światowej. Następnie omawiał reportażową twórczość Aleksandra Janty-Polczyńskiego (o II wojnie światowej), a także reportaże Ryszarda Kapuścińskiego (rewolucje w Afryce i na Dalekim Wschodzie). Zwrócił również uwagę na twórczość współczesnych reporterów – Wojciecha Jagielskiego i Wojciecha Tochmana (m.in. reportaże o wojnie w Afganistanie i na Bałkanach). Autor zaznaczył, że teksty Wańkowicza i Janty-Polczyńskiego były pisane ku „pokrzepieniu serc” odbiorców, wzywały do obrony przed najeźdźcą, a teksty Kapuścińskiego, Jagielskiego i Tochmana mają charakter informacyjny. Pokazują zło, zdemoralizowanie, pychę władzy, ale także fakt, że gdy walczący o swoje prawa dojdą już do władzy, to powtarzają błędy tych, których od rządów odsunęli i jeszcze bardziej eskalują przemoc wobec rządzących.

Prof. dr hab. Włodzimierz Próchnicki, reprezentujący Uniwersytet Jagielloński, kulturoznawca i etnolog badający z perspektywy literaturoznawczej fenomen funkcjonowania wspólnot

etnicznych Huculów, Bojków i Łemków na terenie Polski przedwojennej i powojennej w referacie pt. *Et in Atlantida ego. Przemoc w utopii Stanisława Vincenza* eksplorował problem alienującego się *ego* w utopii Stanisława Vincenza. Mechanizm przemocy wewnętrznej istniejący we wspólnocie Huculów koordynował jej funkcjonowanie, a zarazem stwarzał możliwość obrony przed przemocą zewnętrzną.

Prof. dr hab. Henryk Czubała z Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, zajmujący się badaniem wpływu kultury literackiej na kształt komunikacji medialnej, w referacie *Literatura na arenie wojny kultur* omawiając ciągłą walkę kultur lokalnych i globalnych, skoncentrował się zwłaszcza na szczególnej roli i funkcji kultur lokalnych w budowaniu i tworzeniu tożsamości lokalnych społeczności, ich odrębności, specyfiki, języka, systemu wartości.

Prof. dr hab. Tadeusz Kononiuk, medioznawca i etyk z Uniwersytetu Warszawskiego w referacie *Ochrona danych osobowych – ofiar przemocy – w materiałach prasowych* zwrócił uwagę, że drastyczne przypadki przemocy, szokujące swoim okrucieństwem, stając się poważnym problemem społecznym, coraz częściej pojawiają się w relacjach medialnych. Zarazem jednak zauważył, że media, informując o ofiarach przemocy, dodatkowo jeszcze pogłębiają ich dramat i krzywdę, ujawniając dane osobowe (imię i nazwisko, wizerunek, adres zamieszkania, miejsce pracy, adres szkoły), które ich dodatkowo stygmatyzują i wiktyimizują, utrudniając i przedłużając powrót do zdrowia, wywołując psychologiczną rozpacz i depresję, a także zniechęcając do współpracy z organami ścigania. W celu zminimalizowania negatywnych skutków publikacji o przemocy należy zawsze, podkreślał Kononiuk, rozważyć dobro ofiar przemocy i interes publiczny związany z informowaniem społeczeństwa, dlatego dziennikarz i wydawca powinni obligatoryjnie ocenić, jakie informacje naruszają dobra osobiste ofiary, a jakie chronią bezpieczeństwo publiczne. Media, informując o przypadkach przemocy, pomagają zrozumieć społeczeństwu naturę różnych patologicznych zachowań, należy jednak pamiętać o tym, by te informacje nie wyrządziły krzywdy ofiarom przemocy.

Doktor Joanna Kulczyńska-Kruk z Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk w referacie *Słowa wobec przemocy. Wojenna trauma w poezji Juliana Przybosa i Emila Zegadłowicza* analizowała przeżycia i doświadczenia wojny i okupacji głęboko wryte w osobowość poetów. Słowa oddające i wyrażające tragizm wojny oswajały ich świadomość i ułatwiały proces zrzucenia jarzma wojennej traumy. Trauma, której doświadczali zarówno zwycięzcy, jak i pokonani. W analizie przeżyć dezintegrujących osobowość fascynowali się psychoanalizą Freuda, wdzierali się do podświadomości, aby wydrzeć i wyszarpać z niej pozostałości wojny i okupacji, aby uniknąć i zabezpieczyć się przed całkowitą degradacją osobowości.

Wielkie podziękowania należą się prof. dr. hab. Maciejowi Kawce (UJ), przewodniczącemu komitetu organizacyjnego konferencji, oraz dr. Pawłowi Płanecie (UJ), sekretarzowi konferencji, za fascynującą i ciekawą konferencję, która zwróciła uwagę na nowe dyskretne formy przemocy medialnej, cichej i wyrafinowanej, a nawet niewyrażonej, która jest tym skuteczniejsza, im bardziej ukryta. Zostały one zasygnalizowane w teorii stygmatyzacji represyjnej tolerancji czy koncepcji przemocy symbolicznej Pierre'a Bourdieu, gdzie „grupy dominujące wytwarzają i popularyzują w mediach takie systemy znaczeń, w których rzeczywisty układ sił jest ukryty i powszechnie odbierany jako prawomocny, a grupy zdominowane postrzegają go jako naturalny i nie są one w stanie wygenerować alternatywnego języka opisu rzeczywistości, ulegając wyobrażeniom medialnym i utrudniając odbiorcy odróżnienie przemocy w mediach od przemocy medialnej”.